

ÍGY LÁTTUK
KODÁLYT

szerkesztette BÓNIS
FERENC

PÜSKI

Így láttuk Kodályt

NYOLCVAN
EMLÉKEZÉS

Szerkesztette

BÓNIS FERENC

PÜSKI, Budapest, 1994

VARGYAS LAJOS

Amikor Kodályra emlékezem, mindig a tudós példakép áll előttem: *aki* a tudományra nevelt, *abog* a tudományra nevelt.

Mert nevelés volt az, sosem „oktatás” a szó köznapri értelmében. Ismeretanyagot, átvenni-, megtanulnivalót nem „*adott elő*” nekem soha, bár két éven át tanítványa is voltam az egyetemen. Elsőéves és negyedéves koromban zenefolklor-gyakorlatokat hirdetett, s az elsős szinte elejétől végig egyetlen hallgatója voltam; az órák beszélgetésből álltak. Nem az ő tudását adta elő, hanem az enyémet próbálta ki. Mikor első kérdésére kiderült, hogy már jegyeztem fel néhány dalt falun, azokat kellett sorra felírnom a táblára, és elmondani, mit tudok a dalról, a dalok rendszeréről, a kutatás eredményeiről. Ha nem volt elég vagy helyes, amit mondtam, kiigazított. Ha sokat kellett volna hozzáadni, ha nem tudtam volna mindazt, amit már tudni lehetett – helyesebben tudni kellett, mert már meg volt írva –, akkor bizonyára nem beszélgetett volna tovább velem, amíg a szükséges anyagot el nem olvasom. De amit akkor olvasni lehetett: Bartók könyvét, Bartók és Kodály néhány alapvető tanulmányát, azt tudtam. (Bartók könyvének minden jegyzetét szinte könyv nélkül.) Lehetett hát beszélgetni olyan dolgokról, amikről még nem írt senki, ami csak a fejében volt, vagy még csak forrt benne, mint probléma.

Jellemző példa volt disszertációm „megbeszélése”: mennyire természetesnek tartotta, hogy amit egyszer megírt, azt nem kell magyaráznia. A falu zeneéletének vizsgálata volt a kitűzött téma, aminek szükségét és feladatait előszóban foglalta össze nagy népzene-tanulmánya első kiadása elé. Amikor a feladattal megbízott, tudományos útmutatása mindössze ennyiből állt: *Amit ott megírtam, azt kellene megcsinálnia*. Annál több gyakorlati tanáccsal látott el: vigyek gyertya-lámpást, mert az emberek nem szeretik sokáig égetni a drága petróleumot, inkább sötétben beszélgetnek; vigyek radír-végű ceruzát, hogy a sok lejegyzés közben gyorsabban tudjak javítani; kölcsönadta nekem a gyűjtés céljára külön szerkesztett inga-metronómját: egy dobból kihúzható mérőszalagot, amire fel voltak mérve az inga-hossznak megfelelő metronómegységek. Evvel – minthogy hangtalan volt – nem zavarta az ember az éneklést. Egyszóval: amit nem kellett tudnom, abban segített. De amit tudhattam, tudnom kellett, abban magamra hagyott. Ezt persze megbecsülésnek is vehetem, ami csak még jobban ösztönzött.

Ámbár elég ösztönzés volt az a magasra emelt mérce, amivel mindig magas igények elé állította az embert. Az egyik évben elhozta óráira készülő tanulmányának, a *Magyar népzene*nek kottapéldáit kefelevonatban, azokat énekelte el velem. Az egyik példában különböző c-kulcsok voltak: szoprán-, alt-, tenorkulcs. Mondtam, hogy ezeket nem ismerem. (Csak a következő évben kerültem a Zeneakadémiára.) *Semmi az*, válaszolta, *abol a kulcs van, ott a c. Na hát akkor kezdje*. Ijedtemben annyira odafigyeltem, hogy sikerült megúsznom hiba nélkül. Egy kurta „*úgy van*”-nal nyugtázta. Számára az ilyesmi magától értetődő volt: alapkövetelmény.

Annál inkább nevelt a módszeres gondolkodásra, a szigorú bizonyításra. Erre is csak úgy beszélgetés közben, a legkülönbözőbb témákkal kapcsolatban. Ezek a beszélgetések negyedéves koromban kezdődtek, amikor az év valamelyik első órája után vártuk a folyosón, hogy elmegy a tanári szobából – s akkor váratlanul megállt előttem: *Azóta mivel foglalkozott Vargyas úr?* (Akkor így szólították az embert az egyetemen.) „*Azóta*”, vagyis a három évvel azelőtti órák óta. Valamit elkezdtem mondani, s ő lassan megindult. Mentem mellette hazáig. S azután sokszor. Később, mikor már végeztem, állásban voltam, akkor is elmen-

tem zeneakadémiai népdal-óráira; mindig lehetett hallani valami újat. Olyankor hazakisértem. Néha elköszönt a kapuban, néha behívott, s a lakásban folytattuk a témát.

Egy ilyen sétán előhozta nekem, hogy vajon Tinódi „Egervár summája” nem moll dallam-e valójában, csak a tercen végződik, mintha az alaphangot a lantkíséret adta volna hozzá. Ő nem felelt mindjárt, emésztette a kérdést. Annyit jegyzett meg ezután, hogy talán inkább sajtóhiba a vége, ami abban az időben gyakran előfordult: egy sorral vagy sorközzel följebb került egy hang, különösen a zárlatokban.

Később egyik munkatársam újra előhozta: „Vargyas azt állítja, hogy az Egervár summája moll dallam”. A meginduló beszélgetést ezzel zárta le: – *Hát ha hoz még vagy búsz dallamot abból a korból, ahol ugyanígy van, akkor igaza lehet.* Elnevettem magam: „Összesen vagy negyven dallamot ismerünk abból a korból” – mondtam. Ő is mosolygott; látta, hogy megértettem: a dolog bizonyíthatatlan, tehát nem érdemes vele tovább foglalkozni, amíg valami új adat el nem dönti a kérdést.

Vagyis várni kell tudni a problémákkal. Amint ő várt a cseremiszi párhuzamokkal, amikor még csak a Néprajzi Múzeum pár hengerét ismerték; sőt akkor is, amikor már kiadványokból ismerte a stílust és tanulmányt is írt róla *Sajátságos dallamszerkezet a cseremiszi népzeneben* címmel; egy szóval sem említette benne a magyar-cseremiszi kapcsolatot, mert még nem fedezett föl közvetlen dallampárhuzamot bennük. Amikor aztán egy tucat dallampárhuzamra tudott hivatkozni, kifejtette elképzelését a régi magyar népdalstílus honfoglalás-előtti, keleti kapcsolatairól.

Erre a „várni-tudásra” intett egy másik próbálkozásom alkalmával is, éppen cseremiszi dalokkal kapcsolatban. Tanulmányában közölt párhuzamain felbuzdulva magam is végigböngésztem egy kezembe került cseremiszi gyűjteményt, s feltűnt, mennyi benne az olyan pentaton dal, amely másképp helyezkedik el az ötfokú hangsoron, mint a mieink: záróhangjuk eggyel lejjebb van, s ezáltal más lesz a hangnemi hatása (la helyett szó-végződésű). Nemegety közülük emlékeztet a mi leugró végű, hasonló végződésű új dalainkra.

De az új dalok csak a régiektől örökölhettek ilyen fordulatokat. Kerestem hát a régi dalok közt is ilyeneket, amelyekről nagy valószínűséggel föltehettük, hogy szó-alapú ötfokúság húzódik meg hétfokú külsejük alatt. Annál inkább megtehettem ezt, minthogy ő is hivatkozott tanulmányában két ilyen dalra; s több dallam-párhuzamában a magyar példa la-n végződik, keleti párja pedig szó-n. Csak az új dalokra való hivatkozás volt kissé merész. De azért megírtam.

Elvittem neki a kéziratot. Szokása szerint hosszan, szótlánul tanulmányozta, majd anélkül, hogy valamit kifogásolt volna benne, ennyit mondott: *Várjunk vele, hátha előkerülnek még jobb adatok is.* S én félretettem első próbálkozásomat, soha nem is jelent meg sehohol.

Egy vagy két évvel később, beszélgetés közben, minden előzmény nélkül egyszer csak megszólalt: *Hát most már egyre inkább úgy látszik, voltak szó-végű dalaink.* Azonnal tudtam, hogy egykori kísérletemről van szó, az akkori beszélgetést folytatja. Tanulmányaim nemsokára megjelent második kiadásban, ott újabb párhuzamokat találtam, s azokban is egy hanggal mélyebben zárultak a keleti dallamok. S itt már be is szűrt egy új mondatot a szövegbe: *Meglehet, hogy sok más, ma g'-végű dallamunk valaha f'-en végződött.*

Újabbán Kallós Zoltán jóvoltából egész sor ilyen mélyebben végződő, szó-pentaton dallam került elő Gyimesről, Moldvából, néha még Mezőségről is.

Bebizonyosodott tehát sejtésünk. De milyen jó, hogy hallgattam rá, hogy nem közöltem azt a korábbi cikket. Elővettem a régi kéziratot: nem egy dallam-példát azóta egészen másképp magyarázok, s az új, gazdag anyag és az új összehasonlító eredmények alapján mennyire másként lehet mindezt megírni! Milyen jó, hogy nem kell visszavonni, meg-

MAGYARSÁG A ZENÉBEN

IRTA
KODÁLY ZOLTÁN

*Kodály Lajos
szociológus megfigyelése*

1940

BUDAPEST
1940

A MAGYAR NÉPZENE TÁRA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE
BARTÓK BÉLA
ÉS
KODÁLY ZOLTÁN

V

SIRATÓK

SÁJTO ALÁ BEMERTE
KISS LAJOS ÉS RAJECZKY BENJAMIN

*Kodály Lajosnál
- a sirató-ballada felfedezésére -
Rostály Z.*

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1966

másítani egykori állításaimat! Hogy megtanultam tőle: nem az a fontos, ki mond ki valamit először, hanem, hogy ki fogalmazza meg *utoljára*, végérvényesen!

Köztudomású volt, hogy szinte sosem dicsért. De azért dicséret nélkül is tudta éreztetni a méltánylást. Amikor a Néprajzi Múzeum először küldött ki lemez-felvétel előkészítésére, vele kellett megbeszélni, hová menjek. Elővette a térképet: *Valaha az volt a tervem, hogy végigmegyek a nyelvhatáron. Csak Rozsnyóig jutottam*, mutatta; *folytassa maga onnan tovább*. Ez persze nemcsak feladat volt számomra, hanem megtiszteltetés is. Így jutottam el a Gömör megyei Kiskovácsvágása, Barka, Lucska falucskába, s az Abatúj megyei Ajba.

Sem az ottani gyűjtésről, sem Aj falu zenei életéről írt munkámról nekem nem mondott egyetlen dicsérő szót sem. Mások egyszer kipróbálták belőle. Disszertációmát egy bizonyos dékáni alaphól akarták kiadatni, de Kodály véleményére volt szükség hozzá. A dékáni titkár felhívta, előadta a tényállást, és megkérdezte: „Ugye, tanár úr olvasta, elég jónak tartja?” Mindezt persze nem ilyen röviden. A telefon túlsó végéről mindössze ennyi hangzott el: *Olvastam. Jó*. Ez az „olvastam, jó”, elég volt arra, hogy az eredetileg négy disszertációra szánt összeget egészen nekem adják, hogy a doktorrá avatáson a bölcsészkar dékán – Kodálynak Eötvös kollégiumi tanuló társa – rámmosolyogjon a kézfogáskor, hogy a dékáni titkár egész oldalas cikket írjon könyvemről a Magyar Nemzet vasárnapi számába. Vagyis egy-egy szavával mérhetetlenül tudta segíteni az embert.

Egyszer nála voltam, s búcsúzáskor kezembe nyomta a *Magyarság a zenében* egy példányát. Ránéztem, és féltéken megkérdeztem: „Nem tetszik semmit se beleírni?” Tollat

Akadémiai felolvasáson, Pais Dezsővel, 1965 (MTI – Molnár Edit felvétele)

fogott, s csak úgy állva, egyik tenyerére fektetve beleírt valamit. Csak az utcán mertem megnézni: *Vargyas Lajos* – majd egy szót nem tudtam kibetűzni – s aztán: *buzgalmának*. Elszontyolodtam: a buzgalmat nem tartom különleges érdemnek. Otthon aztán sikerült elolvasnom az előtte álló szót is: *továbbkutató*. Tehát *továbbkutató buzgalmának!* Az már más! Azért már hálás voltam! Az már további munkára sarkallt.

Mikor a sirató rokonságához tartozó dalok összeállítását mutattam neki, amit később „Ugor réteg a magyar népzeneben” címmel adtam közre, az volt számomra a legnagyobb elismerés, hogy láthatóan érdekelte a dolog. Sőt, segített példáimhoz újakat szerezni; egymásik példámra aggályát fejezte ki; ha meg én aggályoskodtam valaminél, ő biztatott: *De, nézze, a kadenciák, a ritmus is idevaló*. Akkoriban készült népzene-tanulmányának az a példatárral kibővített változata, amit általában „Kodály-Vargyas” néven emlegetnek. Azt hitte, abba, az ő tanulmányába akarom belevétetni ezeket az új eredményeket, azért végül odafordult hozzám: *Talán még ne ide, inkább külön cikkben kellene publikálni*. Magam is úgy akartam, tehát nem is a „talán még ne ide” részt hallottam, hanem a biztatást a közlésre. Ezt az elismerés legmagasabb fokának tartottam.

Tizenhat évvel később megjelent a Népzene Tára sorozat sirató-kötete. Ki-ki dedikáltatta vele a maga példányát. Az enyémben ezt írta: *Vargyas Lajosnak – a sirató-ballada felfedezésre* –. Most kaptam meg tehát szóban is kifejezve a dicséretet. Ezt a két munkámat tartotta említésre méltónak.

Tapasztaltam, hogy elnéző is tudott lenni; s milyen nagyvonalúan! Annak a bizonyos példatárnak összeállításakor panaszkodtam neki, hogy néhány közeli variáns is belekerült, amit a válogatásnál elnéztem. Kurtán csak ennyit kérdezett: – *Hány dallamban?* „495” – mondtam. – *Na látja; én százötvenben is elnéztem.* Ez arra célzott, hogy az *Erdélyi Magyarország* címen közölt gyűjteményben ugyanaz a dal kétszer is szerepel, mert egyik változatban az első sor vége felugrik az oktávra, a másikban pedig le az alaphangra; s a sorvége szerint haladó rendezésben nagyon távol kerültek egymástól.

S ha már ennyiszor említettem ezt a kettőnk nevét viselő munkát, hadd emlékezzem meg arról a jellemző tulajdonságáról is, mennyire nagyvonalú volt anyagiakban. A kiadó nagyon alacsonyan szabta meg a nekem járó összeget, s arányosan, persze az övét is. *Szó sem lehet róla*, jelentette ki, s kiharcolta, hogy a munka tankönyvnek járó, magas honoráriumot kapjon – tényleg az is lett belőle –, s minthogy az ő tanulmányáról volt szó, ezt a honoráriumot a lehető legmagasabban állapították meg. S miután mindezt elintézte, az egész honoráriumot nekem utaltatta ki; nemcsak a példatárért járó részt, hanem az ő tanulmányáért járó is – ami sokkal nagyobb volt. 1952-ben az az összeg valóságos nemzeti ajándéknak számított. Mikor dadogva szabadkozni próbáltam a telefonban, röviden lezárta az ügyet: *Maga dolgozott vele.*

De az anyagi segítségnél többre tartottam erkölcsi támogatását. Talán a legnagyobbat ballada-kutatásaimban tapasztaltam. Pedig első emlékem ebben a témában egy fricska, amivel hiányaimat vette célba. Még egyetemi óráin kellett énekelni egy dallam-összeállítást, amelyben népdal régi egyházi dallamokkal volt párhuzamba állítva. A népi dallam szövege ez volt: „Így iszik, úgy iszik három hajdulegény Biró Zsigmondnének kötött kapujába”. Nem tudtam, honnét való, hogy ez a hajdúkkal útnak induló Biró szép Anna balladájának kezdő sora. – *Hát még a népballadák legújabb kiadását sem forgatják? Nem lehet teljes a magyar irodalom ismerete a balladák remekeinek ismerete nélkül.* Az a kiadás nem-sokára még a dunai csónakház úszó talpján is előttem hevert, s két vízbeugrás közt is balladákat faltam. Amikor azután megjelent tanulmányom a francia-magyar balladakapcsolatokról, meghallhattam szájából az első és egyetlen egész mondatos dicséretet. Végül, amikor tanulmányommal a tudományok doktora fokozatért pályáztam, mint a bíráló bizottság elnöke, ragaszkodott hozzá, hogy igen magas elismerés kerüljön a végső indoklásba.

Egész pályámon éreztem irányító keze támogatását. Azóta is, hogy eltávozott, képzeletben az ő ítélete alá bocsátom minden munkámat. Ismerem mércéjét, s ahhoz tartom ma is magamat.